

Любімо її в усьому: у своїм повсякденнім житті, у книжці, у пісні. Ніколи не цураймося її, де б то не було: чи в себе вдома, чи серед чужих.

І не вільно ніде ховатися з рідною мовою, заступаючи її без потреби іншою.

Українська мова — то душа українського народу, і хто цурається її — той душі своєї цурається!

Людина без рідної мови — то людина без душі!

І ось тому я звертаюся до всіх наших вірних з великим Архипастирським нагадуванням:

— Бережімо й любімо свою українську мову, бо власне вона допоможе не винародовитися нам, як окремії нації!

Звертаюся до всіх родин, до всіх батьків і до всіх матерів:

— Навчайте своїх дітей української мови, навчайте конче, бо ви найперше відповідаєте за винародовлення їх! Це святий обов'язок усіх наших родин, усіх батьків і матерів. І нехай українська мова буде нашою постійною й єдиною родинною мовою!

Звертаюся до всієї нашої української молоді, до всіх студентів українців, до всіх студентів наших українських Інститутів:

— Любіть свою українську мову, як душу свою! Любіть і навчайтеся її, і скрізь ставте її понад усе: це ж матірня наша мова! Це ж основа української нації! Організуйтеся в товариства рідної мови, і гильно вивчайте її, познавайте її велику красу! І вірте, — незабаром уже настане той час, коли українська мова буде і в великій пошані, і в кончній потребі.

Звертаюся до всього нашого Всечесного Духовенства:

— Навчайте української мови по всіх наших молодечних установах, по всіх наших Рідних Українських і по всіх наших числєнних Недільних Школах! Доложіть усіх сил своїх, щоб молодь наша знала свою українську мову!

У своїх проповідях від Святого Престолу часто вияснюєте велику й кончєну потребу збереження серед українського народу своєї рідної української мови, як душі української нації.

† Іларіон,

Митрополит Вінніпегу і всієї Канади.

Року Божого 1958-го місяця серпня 19-го дня, у Святий день Переображення Господнього.

Всеканадійська Митрополитальна Катедра Пресвятої Тройці в Вінніпегу.

Іларіон

РИТМІЧНІСТЬ БІБЛІЙНОЇ МОВИ

ВІРА Й КУЛЬТУРА ч. 7 (67)

3

РИТМІЧНІСТЬ БІБЛІЙНОЇ МОВИ.

I.

СПІВНЕ ВИГОЛОШЕННЯ БІБЛІ.

Біблійна мова — мова свята, мова ангольська, мова Божа, — так дивилися й дивляться на цю мову всі культурні віруючі народи від давнини. Оригінал Біблії писаний старогєбрєйською* мовою, і ця мова від давнини звалася мовою Божою. У Біблії Бог говорить цією мовою.

Біблійна мова — мова свята, тому і сама Біблія, і її мова вимагають до себе не звичайного, а найчеснотнішо-

* Пишемо євреї — єврейський або гебрєй — гебрєйський. Коли пишемо єврейський, то нєлогічно писати гебрєйський.

го ставлення. Ось тому з глибокої давнини повстало подвійне читання Біблії: приватне чи домашнє і публічне чи привселюднє.

Маємо багато фактичних відомостей, що вже в глибоку давнину встановилося особнє публічне виголошення Біблії, — її не читали, а співали. Це — кантіляція (cantilatio, від cantilla — пісня, пісєнька). І з глибокої давнини всі ті народи, що мали своє Святе Писання, так само співали його.

З глибокої давнини євреї виголосували встановлені уривки Біблії (т. зв. параші) по суботах та по Свєятах. Але не просто читали чи виголосували, але співали їх, чита-

ли кантиляційно. Велика частина Біблії писана прекрасними милозвучними віршами, — годі ці вірші по-простому читати, — сама душа благає їх співати!

Усі перші давні молитви писані поетичними віршами, Господь, наш Бог дуже часто говорить у Біблії милозвучними віршами (Пророки, Псалтир, Книга Йова). Ось тому й взагалі віршова мова — це Божа мова, ось тому й Пророки пишуть огненними віршами, ось тому поет — це Пророк. І взагалі поезія, як літературний рід, старша за прозу.

Із цього ясно, що Біблія не може читатися звичайно, коли вона виголошується публічно, — її треба тільки співати. І так було в євреїв ще за віки до Різдва Христового, так позо-сталось й до сьогодні.

II.

КАНТИЛЯЦІЯ.

Кантиляція — це читання-спів, коли голосом показується своє ставлення до змісту біблійного уривку. Вона сильно допомагає людині висловити свої душевні почування до Бога, так, щоб і слухачів захопити й задовольнити. Кантиляція — це мелодійне виголошення Святого Писання.

З бігом віків установилася різна кантиляція-співання біблійного тексту: 1. деклямаційна, 2. речитативна і 3. співна. І кожного разу вона залежна не тільки від давно установленої традиції, але й від голосових засобів кантора-співака.

З глибокої давнини в євреїв установилося кілька головних кантиляцій для виголошення уривків із Біблії. Головні напіви для цього такі: 1. Звичайний, — для 21 біблійної Книги, з підкресленням інтонаційних наголосів, 2. Празниковий, — величний і врочистий, 3. Для пророчих Книг — мінорний, “гафторний” (гафтора — уривок із Книги якого Пророка), 4. Осібний речитативний — для трьох поетичних Книг: Псалми, Приповістки Соломона й Книга Йова. Ці три Книги — це псалмоспіви, супроводилися й релігійною музикою. 5. Траурний чи пісний, і 6. Ве-

селий напів — для виголошення Книги Естер.

З бігом віків євреї досягли високої кантиляційної культури, навіть при виголошенні прозаїчних уривків Біблії. Через кантиляцію вся біблійна мова обернулася в солодку ритмічну мову. І справді, — кантиляція робить навіть прозу мовою ритмічною і взагалі кантиляційне виголошення Біблії надає її мові милозвучний ритм. А це доходить глибоко до серця людини й веде її до Бога, до Ви-сот, до Божих Чертогів.

III.

СПІВНІ ЗНАЧКИ В БІБЛІЇ.

З глибокої давнини, пишучи Біблію, писарі ставили в ній кантиляційні значки. Є широка, докладно вироблена, біблійна кантиляційна система, в якій кожен окремий значок визначає своє в співанні. Ці значки діляться на дві головні групи: інтервали (як наші знаки розділові) та музичні зазначення. Вони докладно показують, як саме треба виголошувати текста співо-ритмічно.

Кантиляційні значки появилися з глибокої давнини, може й разом з біблійними Книгами. Проте Біблії з зазначеними співними значками завжди були рідкі й дуже дорогі, тому Біблії звичайні писалися без кантиляційних значків.

У євреїв кожен член синагоги має право читати Біблію публічно за порядком у синагозі (пор. Луки 4. 16-17), а тому кожен єврей мусить знати співну біблійну систему. Ця кантиляція переходить усно з роду в рід, і сильно бережеться. Єврей і вдома Біблію не читає, а співає, хоч у його приватній Біблії й не позазначувано кантиляційних значків.

IV.

КАНТИЛЯЦІЯ У ХРИСТІАН.

Біблійна мова вся така, що легко надається до співного ритму. Але перші перекладачі не звернули належної уваги на те, що Біблія співається, що біблійна мова — мова високої співної якості, мова Божа. Скажемо, брати Костянтин і Методій,

що перші в IX віці перекладали Біблію на давньоболгарську мову, були з походження греки, і вже тому не могли своїм перекладом створити мелодійної слов'янської біблійної мови. Їхні наслідники також не створили цього.

Єврейську кантиляцію перші християни повно прийняли для свого вжитку, головню церковного. Спів запанував у Християнській Церкві, — у греків, у латинян, в арабів і ін.

Так само в кожного християнського народу появилися свої кантиляційні значки в перекладах Св. Писання (пор. латинські неуми і ін.).

З бігом часу у християнських народів повстала своя співана традиція виголошення Святого Писання, головню — Євангелії. Звичайно, це християнське співне виголошення заклалося на єврейській біблійній кантиляції, — продовжувало її. І повстали стародавні кантиляції: православна грецька і католицька римська. Ці кантиляції з бігом віків зростали й змінювалися, і встановилися: "солodka" велична православна й тягуче-журлива католицька.

V.

СПІВАННЯ ЄВАНГЕЛІЙ В УКРАЇНІ.

А яке було виголошення Святого Писання в Україні? Точно засвідчено, що по українських Євангеліях з давнього часу вже панує кантиляція, — співне виголошення її. Так, в Остромировій Євангелії 1058 р., переписаній в Києві для новгородського князю посадика (губернатора) Остромира, є ясні кантиляційні значки.* Є ці значки й по інших Євангеліях XI-XII віків. На жаль тільки, ці значки ("крюки") в нашій науці зовсім мало вивчені.

По наших давніх рукописах не рідко знаходимо вирази: "Співати Службу Божу", "Співати Євангелію" і т. ін. Це вказує, що і в Україні так само панувало не звичайне читання Святого Писання, але кантиляційне, співне.

* Я їх досліджував з оригіналу року 1917-го в Петербурзі. Див. мою працю: "Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків", Варшава, 1929 р. ст. 108.

Бо і в Україні глибокі знавці Біблії душею відчували, що біблійна мова — це мова ритмічна, що її належить не читати, а тільки співати.

Співна мелодія виголошення Євангелії по Православних Церквах різних народів з бігом віків установилася не однакою, але різною, — встановлювалася залежно від місцевих умовин та різних впливів.

VI.

РЕЛІГІЙНА МУЗИКА.

Релігійна музика в давніх євреїв відома з найдавнішого часу, і з давнього часу вона пов'язана зо співом та з танцями. Єврейська традиція приписує запровадження музики до Богослужб звичайно цареві Давидові.

Релігійна музика в євреїв з бігом часу сильно розвинулась, — нею супроводились деякі окремі молитви. Псалми — це релігійні пісні, і вони звичайно не тільки співались, але й супроводились грою на музикальних інструментах.

Музика при молитвах та при Псалмах вимагала від них певної ритмічної та поетичної побудови, тому весь Псалтир — це збір ритмічних, величними віршами писаних, глибоко поетичних пісень.

Пророцтво в давніх євреїв було сильно розвинено. Пророків було завжди багато, і вони перейшли й до перших християн. Пророк своє пророкування звичайно співав, а музика йому пригравала. Тому Книги Пророків написані огненними віршами, а не прозою. Пророкуванням конче було пов'язане з музикою (1 Сам. 10. 5, 2 Цар. 3. 15, 1 Хрон. 25. 1-3), а це вимагало, щоб воно було ритмічним, віршовим, поетичним. Пророк — це по-нашому й поет.

Взагалі, коли музика вживається з піснюю, то ця пісня завжди ритмічна, завжди глибоко поетична.

VII.

МОВА МОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІИ.

На основі всього вищесказаного і я, перекладаючи Біблію, завжди мав на оці і ритмічність біблійної мови.

Я пильнував, щоб моя мова не бу-

ла простою буденною, але щоб вона надавалася до віковичної кантилеції Святого Писання, — щоб її легко було й співати. А співучою мова буде тоді, коли вона буде ритмічна.*

Ось тому я завжди дбав і про ритмічність свого перекладу, де це було можливим, — головню у Книгах поетичних.

Я часто співав свій перекладний текст, і завжди пильнував, щоб він підносив мого духа і грів моє серце! Бо коли такий вплив біблійної мови на мене, то може таким буде він і на інших читачів-співаків, коли вони сприймають Біблію душею та серцем.

Я завжди дбав, щоб моя біблійна мова передавала високу красу мови біблійної, щоб вона не була “буденною”, але святою мовою, — мовою молитовною.

Через це я завжди мав на оці ритмічність мови, високу красу й глибоку поетичність біблійної мови, — і пильнував усе це перенести і в українську Біблію.

Українська мова, як мова глибокої давнини, має багато спільного в своїй складні з біблійною гебрійською мовою, — і все це спільне я зберіг і в своїм перекладі. Пахучий старогебрійський біблійний стиль я переніс на український ґрунт, завжди пильнучи не затирати запаشنости біблійного стилю.

Я переконався, що, напр., мова російська менше надається до висловлювання такої співучости, — вона для цього загруба. Навпаки, українська мова, як мова м'яка й мелодійна, легко надається до солодкої мелодійности біблійних Книг.

VIII.

ПОДІЛ БІБЛІ НА ВІРШІ, — ІСТОТНИЙ, А НЕ МЕХАНІЧНИЙ.

Велика ритмічність біблійної гебрійської мови народжувалася ще від перших Авторів її, а разом із нею повставала віршова істота її.

* Свої погляди на те, як належить перекладати Святе Писання, я подав у праці своїй: “Методологія перекладу Св. Письма та Богослужбових Книг на українську мову”. Варшава, 1927 р., ст. 1-32.

Біблія ділиться на вірші не механічно, а такий поділ був уже в душі й серці перших авторів біблійних Книг. Така була побудова релігійних Книг взагалі.

І перше повставали тексти, в яких усе було писано віршами, цебто окремими рядками.

Поетичні біблійні Книги вже в глибоку давнину писалися віршами, окремими рядками, — і це ж від них ми й тепер пишемо сучасні свої вірші також окремими рядками. Біблійна гебрійська віршова форма — джерело форми європейських і наших сучасних віршів.

Кожен класичний вірш гебрійської Біблії писаний так, що він є закінчене ціле. Цю закінченість віршу, як цілого, легко відчуває і відчуває кожен, хто глибше знає Біблію. Біблія співалася, і кінець віршу збігався з кінцем кантіляційного (співного) цілого. Для співака ясний був вірш, як окреме ціле, з виразним початком і з ясним кінцем його.

Та звичайно з дуже давнього часу були вже в Біблії позначувані кінці віршів, — тут стояв значок “пасук” або “соф пасук”, — кінець віршу й кінець співання, перерив їх. Кантіляційне виголошення біблійного тексту ясно показує початок і кінець віршу. Певне закінчення музики при співанні Псалмів часом зазначається словом “села”.

Систематичний і докладний поділ біблійного тексту на розділи (гоф — голова, ц. слов'янське глава) ішов віки, навіть часом мінявся. А остаточно такий поділ зробив паризький друкар Роберт Стефан у своїй поліглоті 1551-го року.

З того часу в Європі Біблія вже завжди ділиться на розділи, а розділи на вірші. Тільки ми зовсім забули стародавнє значення істоти віршу, як співного цілого. Це ж такі вірш, а не параграф, не сухе число, не випадкове поділення!

IX.

КАДАНСИ.

Гебрійські біблійні вірші пишуться так, що в них ясно видно, що автор свідомо пильнував на закінчення віршу подати й найбільшу силу зміс-

ту його. Вірш — закінчене ціле, і в цьому цілому часто найважливіше подане на кінці його.

Вірш — це співна одиниця, а наприкінці його йде спад, падіння голосу або кадэнція. Вірш біблійний дуже часто має на кінці своїм кадэнс чи кадэнцію.

Хто знає будову біблійного стилю, і сприймає її душею своєю, той чує ці кадэнси наприкінці віршу.

Такий був літературний стиль за часу авторів Біблії, а особливо її поетичних Книг.

X.

ЕВАНГЕЛЬСЬКА МОВА.

Євангелія — глибока, Божа поезія. Євангельська мова — глибока поетична мова. Це справді Божа мова! Це мова, повна найкращих поетичних окрас! Бо це мова душі, це мова серця, це мова гарячої молитви!

В євангелійській мові ясно видно старогребейську побудову віршів. Кожен Євангелист, пишучи, співав свою Євангелію. Кожен Євангелист свідомо дбав про красу свого віршу, як закінченого цілого.

Мало цього, кожен Євангелист дбав, щоб вірші його Святої мови мали ясні й милозвучні кадэнси.

Ці кадэнси євангелійської мови зовсім прозорі, а при співному (кантиляційному) виголошенні їх, — вони зовсім ясні, даючи читачеві-співцеві небесне й солодке заспокоєння.

Кадэнси сприймає наша душа й серце, як пахучі квіти сприймають ранішню росу...

Як ці кадэнси перенести в український переклад? Я їх віддаю мірною мовою, мовою милозвучною, мовою плавно текучою. При мірній мові кадэнси стають у нас справді мовними спадами, показуючи закінчення віршу.

Часто буває так, що перед початком кадэнсу я ставлю ризку (—).

XI.

ПРИКЛАДИ ЕВАНГЕЛЬСЬКИХ КАДАНСІВ.

Ось трохи прикладів на кадэнси (спади) євангелійської мови.

"І вістка про це розійшлася — по всій тій країні". Матвія 9. 26.

"Не беріть ані торби в дорогу, ані двох одеж, ні сандаль, ані палиці, — бо вартій робітник своєї поживи!" Матвія 10. 10.

"Тоді Він устав, і вітрові заборонив, і до моря сказав: "Мовчи, перестань!" І стих вітер, — і тиша велика настала!" Марка 4. 39.

"Коли злива настала, ріка кинулася на той дім, та однак не змогла захитати його, — бо збудований добре він був!" Луки 6. 48.

"І сказав Він: Синові Людському треба багато страждати, й Його відцураються старші, і первосвященники, й книжники, і Він буде вбитий, — але третього дня Він воскресне!" Луки 9. 22.

"Суд же такий, що Світло на світ прибуло, люди ж темряву більш полюбили, як Світло, — лихі бо були їхні вчинки!" Івана 3. 19.

"І люди зневажали Бога за покарання градом, — бо кара Його була дуже велика!" Об'явлення 16. 21.

Ці приклади подаю з "Нового Заповіту" мого перекладу, Варшава, 1939 р.

XII.

КАДАНСИ, ЯК ЛІТЕРАТУРНА ФОРМА.

Думаю, що вже з цих прикладів ясно видно, що таке кадэнція чи кадэнс. Звичайна річ, кадэнси треба конче вирізнявати й підкреслювати в нашій кантиляції, цебо в співному їх виголошенні. На жаль тільки, про кадэнси мало хто дбає тепер.

У Старому Заповіті кадэнси також на кожному кроці, як літературна поетична прикраса біблійного стилю. І цей же кадансовий стиль перенесений і до Книг Нового Заповіту.

Особливо сильні й виразні кадэнси у старозавітніх Пророків. Пророки, як поети, ревно дбали про високо поетичну форму своїх віршів, і кадэнси в них відіграють велику поетично-логічну силу. Я часто зазначаю початок каданса знаком, — ризкою —, бо й його психологічне значення і в цьому полягає. Ось приклад із Пророка Овдія 1. 21:

І спасителі придуть на Гору Сіон,
щоб гору Ісава судити, —
і Царство Господнє настане!

Пророки, напр. Амос і інші, часто в каденцію дають *neum Jehovah* або *neum Adonaj*, — говорить Господь (власне — Слово Господнє), і це грізне “говорить Господь” громом падає на читача в кадансі...

Каданси часті і в стародавніх грецьких поетів, взагалі вони часті і в світських творах.

Каданси часті і в сучасних поетів, — головний зміст свого віршу вони подають на кінець його, там уся сила його. Ці біблійні каданси люблю й я подавати в своїх релігійних поезіях. Звичайно, за впливом евангельських кадансів.

Каданси, належно висловлені співом чи речитативом, чи деклямацією, об'єднують біблійний вірш в одне ціле, надаючи йому основну стилістичну красу.

ХІІІ.

РИТМ — ІСТОТА БІБЛІЙНОЇ МОВИ.

Отже, як бачимо, біблійний стиль глибоко пов'язаний з кантіляцією, цебто — зо співним виголошенням

біблійного тексту. Ритм чується скрізь в гебрейській мові, як істота її, бо він від початку біблійних Книг був неподільно пов'язаний зо співом їх, з кантіляцією.

Звичайно, чується він тому, хто Біблію сприймає цілим церцем своїм, сприймає для спасіння, а не для критики, сприймає серцем віруючим.

Біблійна мова — це Божа мова!

Я ніколи цього не забував у ціложиттєвій своїй праці над перекладом Біблії на українську мову, — я пильнував творити й біблійний український стиль!

Стиль величний, молитовний та співучий!

Така праця моя — вирізняється серед існуючих перекладів Біблії. Я свідомо пильнував найкраще віддавати на мову рідну, — гебрейську біблійну мову, мову святу, величну, високо поетичну, барвисто ритмічну! І пильнував, щоб і українська біблійна мова була такою ж.

Така праця справді — малодоступна, тяжка людині!

Я зробив, скільки міг, — а решту дороблять наступники!

9. IX. 1958.

† Іларіон.